

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ , ਰਾਮਗੜੀਆ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਮਾਸਿਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ)

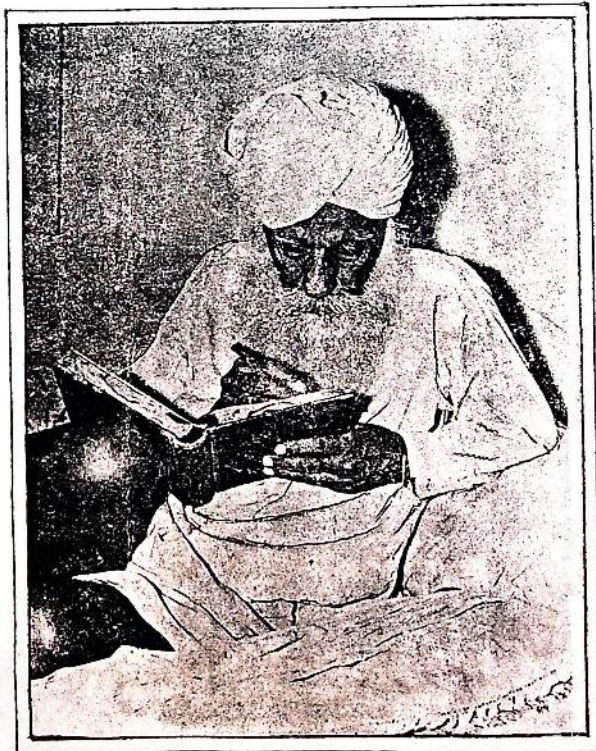
GURMAT SANDESH

(Monthly News Letter of Ramgarhia Association , Woolwich)

Vol.1

Sept./Oct. 2002

No.5

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ
1892 - 1977

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਥਕ ਆਗੂ, ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਜਾਣੇ ਅਣਜਾਣੇ ਪਠਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਥਾਂ-ਪਰਮਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਿਆਨੀ, ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਪਰਬੀਨ ਗਿਆਤਾ ਅਤੇ ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉਤਮ ਲੇਖਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬ ਗੁਰੂ ਵਿਚਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਾਂਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਕਈ ਪਠਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੜ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਠਕਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। - ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮਥੂਰਾ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 16.2.1892 ਨੂੰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜਿਲੇ ਦੀ ਪਸਰੂਰ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਫੱਤੋਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਇਸੇ ਨਿੱਕੇ ਜਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪਰਚੂਟ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਜਹੀ ਹੱਟੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੇਠੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਰੱਖਿਆ। ਕੱਲਰਾਨਾ ਇਲਾਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੀ ਗਰੀਬ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਹੱਟੀ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਚਲ ਨਾ ਸਕੀ। ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੱਤੋਵਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਬਰਪਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੱਟੀ ਪਾ ਲਈ। ਬਰਪਾਲ ਪਿੰਡ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹਾਸਮ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਜ਼ਰੀਫ਼ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਾਲ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਨੂੰ ਹਾਸਮ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ, ਮੌਲਵੀ ਹਯਾਤ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸੇ ਮੁਦੱਲੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਮੌਲਵੀ ਹਯਾਤ ਸ਼ਾਹ ਆਪ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਸੀ।

ਬਾਲਕ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਵੇਂ ਤੇ ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਆਤੁਰ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲੋਂ ਨਾ ਹਟਾਇਆ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੀ ਹੱਲਾ-ਸੋਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਧੋਲਾ ਉਸ ਦੀ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਰਈਏ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਟਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਵੀ ਹਯਾਤ ਖਾਨ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਮਦਰਦ ਉਸਤਾਦ, ਕਾਜ਼ੀ ਜਲਾਲ ਦੀਨ ਟੱਕਰ ਗਿਆ। ਗੋਤਾ ਫਤੇਗੜ੍ਹ ਨਾਮ ਦੇ ਕਸਬੇ ਦੇ ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਸੋਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਮਿਡਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ, ਜੂਨੀਅਰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਕਲਾਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਆ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਮਿਡਲ ਵਿੱਚ ੬ ਰੁਪਏ ਮਾਹਵਾਰ ਵਜੀਫਾ ਵੀ ਲਗ ਗਿਆ।

ਜੂਨੀਅਰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੇਸ ਰੱਖ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ੧੯੦੬ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਕਲਾਸਵਾਲਾ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਦੀ ਸੱਧਰ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਲਿਆ। ੧੯੦੭ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਮਾਇਕ ਤੰਗੀ ਵਧ ਗਈ। ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਵਿਧਵਾ ਭੂਆ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਟੁੱਥਾਂ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਕੇ ਕਰਜਾ ਜੁੱਕਿਆ। ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ੧੫ ਰੁਪਏ ਉਤੇ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਸਾਂਗਲਾ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਜਵਾਬ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਹੱਠ ਕਰਕੇ ਡੀ ਏ ਵੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਫੀਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਕਿਧਰੋਂ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਛਾਣ ਕੇ ਘਰ ਪਰਤੇ। ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਘਰ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ੨ ਰੁਪਏ ਲਿਆ ਦਿੱਤੇ। ੨੦ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਉਤੇ ਕਲੱਰਕੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਉਬਾਲ ਉਠਿਆ, ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ, ਤੇ ਰੁਪਏ ਜੋਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਿੱਧੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਥੇ ਪੰਡਿਤ ਵਿਤਸਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਫਿਰਾ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰੱਖਿਆ, ਕਪੜੇ ਸਿਵਾ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਐਫ ਏ ਕਰਕੇ ਈ ਏ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਗੋਰਮਿੰਟ ਕਾਲਿਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਥੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਸੀਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ੭੦ ਰੁਪਏ ਮਾਹਵਾਰ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸੇ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਵਾ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਨਲਸੰਬੰਧ ਬਣਿਆ।

੧੯੨੧ ਵਿੱਚ ਆਪ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਜਾ ਲਗੇ। ੧੯੨੨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਕੇ ਮੋਰਚੇ ਵੇਲੇ ਆਪਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਆਪ ਦੀ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵੇਲੇ ੧੯੨੩ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ੧੯੨੭ ਵਿੱਚ ਆਪ ਮੁੜ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਿਜ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ੨੫੦/- ਰੁਪਏ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਕਾਲਿਜ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ੧੫੦/- ਰੁਪਏ ਦੇਣੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ। ੧੯੩੬ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਿਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਇਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਲਾਸਾਂ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ, ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਜਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚੋਂ ੧੯੫੨ ਵਿੱਚ ਰੀਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਸਿੱਖ ਸਹੀਦ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਿਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਲਗੇ। ੧੯੬੨ ਵਿੱਚ ਕਾਲਿਜ ਵਿਚੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਡਾ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਸਿੱਖਵਾਂ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ੧੯੬੪ ਵਿੱਚ ਡਾ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਦਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੁੜ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ੧੯੬੮ ਵਿੱਚ ਡਾ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਗੁਰਮਤ ਕਾਲਿਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਕਲਾਸਾਂ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਸੀ। ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਹੁਦਿਆਂ ਲਈ ਕਈ ਤਰਸਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤਰੱਕੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਮਰ ਭਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੀ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਚਿੰਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸੁਖਵੰਦ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਘੱਟ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਨਿਡਰ ਸੰਗਰਾਮੀਏ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਧੜੇ ਨਾਲੋਂ ਧਰਮ ਤੇ ਅਸੂਲ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਸਨ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣੀ ਘਾਲ ਤੇ ਸਿਰਤ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਸੋਝੀ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਨਿਰੋਲਤਾ ਤੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਨ-ਘੜਤਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿਥ ਲਿਆ। ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨੀ ਦੇਰ ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਮੁੱਕਿਆ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਰੋਗੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਤਰਸੀ ਨਾਲ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਟੀਕਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਮੰਜੇ ਉਪਰ ਪੈ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪਕੜ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਗਈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਤਗੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੱਦ ਵੀ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਮੇਲ ਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਕੱਦੋ ਛੋਟਾ ਸਾਂ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਨੱਥੂ ਰਾਮਾਂ ਅਗਾਂਹ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਰ-ਪੋਤਰੇ ਦਾਗਿਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾਊ ਨਾਹਿਆ ਕਰਨਗੇ ”

ਸਰੀਰਕ ਕੰਮਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਰ ਰੋਗ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਿਨੀਆਂ ਵੀ ਵਥਾਵਾਂ ਫੈਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਈਆਂ। ਆਖਰ ਪਾਰਕਿਨਸਨ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਅੱਠ ਸਾਲ ਘੋਲ ਕਰਦੇ ਆਪ ੨੯ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੭੭ ਨੂੰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ, ਸਵੇਰੇ ੯ ਵਜੇ, ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੋਸ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਔਹਦਿਆਂ ਤੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਸ਼ੌਕ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਗਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਛੇਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਭਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ *ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ* ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੈਪਸੂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ੧੯੫੨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪਧੌਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ, ਬੈਕੋਕ (ਬਾਈਨੈਡ) ਦੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨੇ ਸਿਰੋਪਾਓ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ੧੯੭੧ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਡੀ ਲਿਟ ਦੀ ਅਨਰੇਰੀ ਡਿਗਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੀ ਘਾਨ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹੋਰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਕੁਚਲਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਰੀ ਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਰੱਖਿਆ, ਇਹ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਮੋਟੀ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਥਾਹ ਸਾਗਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਪਾਠ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ-ਮਤਿ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਪੱਕੇ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾ ਲਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਟਹਿਕ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਮਸਲਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਕਿਸੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਧਿਆਉਂਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਟਹਿਕਾਰਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪੈਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਧਰਾ ਮੱਤ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਮਨੀਂਣ ਤੇ ਇਨਕਾਰੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੇਈਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜਹਿੜੇ ਜੀਵਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਾਮਾਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕਹਿਰਾ ਤੇ ਸਾਧ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਲਾਗੇ ਕਿੰਤੂ ਨੂੰ ਵਤਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੇ। ਜਿਥੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਫਟਕਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਗਰਾਣ, ਮਸਿਆ ਜਾਂ ਪ੍ਰੀਨਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਖਰਾਪਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਬਾਕੀ ਦਿਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਾਧਾਰਨ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਵਿਆਹ ਉੱਤੇ ਫਲਤੂ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਫਲਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਾਦਾ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੇ ਗਵਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਪਿਛੋ ਲਗਣਾ। ਦੋ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਜਮੇ ਉਹ ਘਰ ਹੀ ਸਜੇ ਰਹੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਫੇਰੇ ਦਵਾ ਲਿਆਏ। ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਉਨ੍ਹੇਂ ਨੇ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ, ਬਿਨਾ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਏ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਸੀ।

ਅੱਜ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਗੁਰਮਤਿ-ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਢਕ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੀ) ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਓੜਕ ਨਿਭ ਗਈ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਜਿਸ ਲਗਨ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਣ ਨਹੀਂ ਚੁਕਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਰਿਣ ਐਸਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਵਿਤ ਤੇ ਬਾਹਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਵਾਲਾ ਆਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦਾ - ਦਸਾਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ। ਕਦੀ ਇਸ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਛਪਣ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਹ ਦਸ ਜਿਲਦਾਂ ਅਠੇਕਾਂ ਹੀ ਜਕਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਹਵਾਲਾ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਚਾਠਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹਨ।

(ਨੋਟ: ੨੯ ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੦੨ ਨੂੰ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ੨੫ਵੀਂ ਬਰਸੀ ਹੈ।)

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਤ ਦਰਜੇ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਕਦੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਮਹਿਰਬਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਾਇਕ ਤੰਗੀ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣੀ ਮੰਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਲਈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹਸਾਨਮੰਦ ਤੇ ਪੰਨਵਾਦੀ ਵੀ ਰਹੇ। —ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਕ-ਸਣਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਉਚੇਰੀ ਪਦਵੀ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਚੌਖਾ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵੈਮਾਨ ਹੰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਾ ਵੱਟਿਆ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ

ਭਾਗ ੨

ਇਹ ਲੜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰ: ੪ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਟਾਈਮਜ਼ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ੨੩ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਅੰਕ ੧੯੨੪ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੰਨੇ ਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ੧੬ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜ ਦੀ ਫੋਟੋ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਖੋਜੀ ਡਾਕਟਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦਿਓਲ ਦੀ ਇਸ ਬੀੜ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਲਾਕਾਤ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜ ਦਾ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਲਈ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਲੜੀ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ। - ਐਡੀਟਰ।

(੪) ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ - ਇਸ ਉੱਤੇ ਤਰੀਕ ਇਉਂ ਦਰਜ ਹੈ - ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਮਿਤੀ ਭਾਈਓ ਵਲੀ ਏਕਮ ੧ ਪੌਥੀ ਲਿਖਿ ਪਹੁਰੇ। ਇਸ ਬੀੜ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਹੈ - ੫੪੦ ਪਤਿ - ਨੀਸਾਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀਉ ਕੇ ਦਸਤਖਤ ਮਹਲਾ ੬। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ੧੬੬੧ ਬਿ.ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨੀਸਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਬਾਕਾਇਦ ਕਿਵੇਂ ਦਰਜ ਹੋਈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੱਥ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਉਸੇ ਕਲਮ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰਾ ਤਤਕਰਾ ਲਿਖਿਆ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਵੈ ਵਿਰੋਧ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ।

(੫) ੧੬੬੭ ਬਿ.- ਪਹਿਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਇਹ ਬੀੜ ਸੀ। ਇਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ - ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੬੬੭। ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਕੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿੰਦੀ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੀੜ ਸਿੱਖ ਰੈਫ਼ਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਸੀ।

(੬) ੧੭੧੦ ਬਿ.- ਇਹ ਬੀੜ ਡੇਰਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਪਟਿਆਲੇ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਨੀਸਾਣ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੭੧੦ ਮਿਤੀ ਹਾੜ ਸਦੀ ੧੪ ਜੇਗੁ ਗਿਰੰਥ ਲਿਖਿਆ - ੭੬੦ ਪੱਤਰੇ ਤੇ ਨੋਟ ਹੈ ਸਰਬਤ੍ਰ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਪਾਸੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਗੁਲਾਮ ਕਾ ਪੈਰੀ ਪਵਣਾ ਵਾਚਣਾ, ਜੇਹੇ ਅਖਰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੇਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਬਖਸਿਸ ਲੈਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗਤਿ ਕਾ ਸਦਕਾ ਗੁਰੂ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜਟੇਟਾ ਵਸਨੀਕ ਉਧੇਵਾਲੇ ਕਾ ਜਾਤਿ ਸੇਖੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਨੀ ਹਰ ਬਾਹਿ ਗੁਰੂ ਚਿਤਿ ਆਵੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਕਾ ਸਦਕਾ ਲਿਖਿਆ। ਛੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ ਦਿਤੇ ਹਨ।

(੭) ੧੭੧੧ ਬਿ.- ਸ੍ਰ. ਜੀ. ਬੀ. ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ੧੬੬੨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਬੂੜੇ ਸੰਧੂ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਇਹ ੧੭੧੧ ਫੱਗਣ ਦੀ ਲਿਖੀ ਬੀੜ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੰਮਤ ਉਥੇ ਰਤਨ ਮਾਲਾ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਹੇਠ ਲੁਕਿਆ ਪਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਰੇ ੫੮੯ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਬੀੜ ਸੈਦਪੁਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਸੀ ਫਿਰ ਇਹ ਪਰ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। (ਡਾ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੀੜ ਬਾਵਾ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਸ਼ਰੀਫਪੁਰੇ ੧੯੪੮ ਈ. ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਸੀ) ਭੋਗ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵੈਯਾ ਤੇ ਫਿਰ ਚਲਿਤ੍ਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ ਤੇ ਅਖੀਰ ਬਸੰਤ ਕੀ ਵਾਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਾਰ ਉੱਤੇ ਧੁਨਿ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਹੀਂ। ਬੀੜ ਅੱਛੀ ਸੁਧ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਇ ਬੀੜ ਦਾ ਹੀ ਉਤਾਰਾ ਹੋਵੇ। ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨੋਟ ਅੰਤ ਤੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਇਆ। ਲਿਖਿਆ ਭਾਈ ਬੂੜੇ ਸੰਧੂ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ। ਲਿਖਵਾਇਆ ਭਾਈ ਮਿਲਖੀ ਪੇਸ਼ਉਰ ਦੇ ਵਾਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੀ ਦੇਹ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਇਗਾ। ਭੁਲ ਜੁਕ ਬਖਸ਼ਨੀ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਤਿ ਜੀ, ਸੰਮਤ ੧੬੬੨ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਇਆ।

(੮) ੧੭੧੬ - ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਇੱਕ ਬੀੜ ਪਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੀਰਤਪੁਰ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਸੰਮਤ ੧੭੧੬ ਵਰਖੇ ਮਾਹ ਵੈਸਾਖ ਵਲੀ ੧ ਦੇ ਦਿਨ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਾ - ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਜਰੂਰੀ ਨੋਟ ਹਨ -

ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਕਾ ਸਬਦ ਪੰਜਵੇਂ ਮਹਲੇ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥਿ ਨਾਹੀ - ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸੁਰਿਤਰ ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਲਿਖਕੇ ਇਹ ਨੋਟ ਦਿਤਾ ਹੈ

ਇਹ ਸਲੋਕ ਪੰਜਵੇਂ ਮਹਲੇ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥਿ ਉਪਰਹੁ ਲਿਖਿਆ। -

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਚੌਥੇ ਮਹਲੇ ਤਕ ਦੋ ਸਲੋਕ ਲਿਖਕੇ ਇਹ ਨੋਟ ਦਿਤਾ ਹੈ-

ਇਤਨੇ ਸਲੋਕ ਪੰਜਵੇਂ ਮਹਲੇ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥਿ ਉਪਰਹੁ ਲਿਖੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਪਾਸ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਸੀ।

(ਧਨਵਾਰ ਸਹਿਤ, ਪੁਸਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਰੋ)

(੪੮ ਹੋਰ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਵੇਖਦੇ ਰਹੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਗਲੇ ਸਾਰੇ ਅੰਕ - ਐਡੀਟਰ)

ਬੀੜ - ਸੰਗਯਾ - ਸੰਘਣਾ ਵਨ, ਜੰਗਲ। ੨. ਪ੍ਰਸ਼੍ਰੁਆਂ ਦੇ ਚਾਰਨ ਦੀ ਰੱਖ। ੩. ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਿਲਦ।
(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼: ਪੰਨਾ ੮੭੯) (ਕੇਵਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ)

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ।

(ਪਿਛਲੇ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ, ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਦੂਸਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੇਖ ਛਾਪੇ ਸਨ । ਇਹ ਭਾਗ ਤੀਜਾ ਹੈ, ਪਠਕ ਨਤੀਜਾ ਜੋੜਨ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਗ ਦੂਜਾ - ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਅੰਕ ਵੇਖਣ ।)

ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਪਿਛਲੇ ਅੰਕ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪਹਿਰੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਗਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹੋ । ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਅਰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ੍ਵਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ । ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮੋਹੜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਗੱਡੀ ਤੇ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਹੀ ਰੱਖੀਆਂ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ : **ਗੁਰਿ ਸਚੈ ਬਧਾ ਬੇਹੁ ਰਖਵਾਲੇ ਗੁਰਿ ਦਿਤੇ ।** (ਪੰਨਾ ੬੫੩) ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਗੁਰੂ (ਅਮਰ ਦੇਵ) ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਗਰੀ ਵਸਾਈ । ਉਸ ਗੁਰੂ (ਅਮਰ ਦੇਵ) ਨੇ ਰਖਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ । (ਦੇਖੋ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ) ਪੰਨਾ ੯੯੪-੯੯੫)

ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇ ਗਵਾਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਵਧੇਰੇ ਡਰੋਸੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:- **ਬੈਠਾ ਸੋਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰਾਮਦਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ॥ ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖਟਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚਿ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵੈ॥** ਇਥੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਭਾਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਨਹੀਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ - ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲੀ ਮੋਹੜੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਗੱਡੀ ਗਈ ਸੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਛਪਰੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਕੱਚੇ ਘਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ । ਪਿਛੋਂ ਇੰਨਾ ਦੇ ਆਵੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ, ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਦੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਹਰ ਪੱਖੇ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਗੌਰਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ **ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ** ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਮਾਰਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੯੭੮ਈ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਪਾਸੇ ਨੀਂਹ-ਪੱਥਰ ਰਖਾਇਆ। ਇਸ ਨੌ-ਮੰਜਲੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ੧੯੮੮ਈ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਵਾਇਆ । ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਜਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪੁਆਏ ਗਏ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ **ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ** ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਸਹਿਤ ਸ਼ੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਮੇਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕ ਆ ਵੱਸੇ ਨਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬੰਦ ਪਏ ਸਨ, ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉਪਰ ਥਾਪੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਚੱਕ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ, ਕਿਉਂਕੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ । ੧੬੩੪ ਬਿ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਸਲੋ, ਚੰਦਰ ਭਾਨ, ਰੂਪ ਰਾਮ ਅਤੇ ਗੁਰੀਆ ਜੀ ਨੇ ੭੨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪੱਟੀ, ਕਸੂਰ ਅਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਇਥੇ ਵਸਾਏ, ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਇਦਰ ਗਿਰਦ ਵੱਸਦੇ ਹਨ । ਦੋਖੇ **ਤਵਾਰੀਖ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ**, ਪੰਨਾ ੫, ਕਿਤ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ)

ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ ਅਰੰਭ ਕਰਨੀ - ਨਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਾਰੀਗਰ ਵੀ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਮੰਗਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਖਰਚ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਖਰਚ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਸੰਦ ਮੁਕਰੱਤ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਦਸਵੰਦ ਦੀ ਭੇਟ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਭੇਜਦਾ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿਖਤ **ਬੀਸਵਲੀ ਨਾਮ** ਅਨੁਸਾਰ ਨਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ੧੬੩੪ ਬਿ (੧੫੭੭ਈ) ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ।

ਸਮੀਤ ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਚਉਤ੍ਰੀ ਜਬ ਭਏ । ਨਗਰ ਤਲਾਉ ਤਯਾਰ ਕਰ ਲਏ । (ਪੰਨਾ ੪੦ ਅੰਕ ੨੧)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ, ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰੀ ਤੀਰਥ ਦੀ ਹੋਈ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਚਦਾਇਤਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੱਤ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਈਆਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣ, ਨਗਰ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ, ਦੋਹਾਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਜ਼ਾਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਸੈਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਤੇ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜੇ। ਅਖੀਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਸੰ: ੧੬੩੮ ਬਿ ਦੇ ੨ ਅੰਸ਼ ਭਾਰਤ ਸੂਚੀ ੩ ਮੁਤਾਬਕ, ੧ ਸਤੰਬਰ ੧੫੮੧ਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾਪ-ਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਕਾਰਜਾਂ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪਾਕਿਆਂ ਕਰਨ, ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਆਦਿ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਉਸੇ ਹੀ ਦਿਨ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਨਾਮ - ਸਿਮਰਨ

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮਥਾਕੂ)

ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ , ਰਾਮਗੜੀਆ ਫੂਲਿਚ , ਵਿਖੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਮੁੜ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਵਾਸ ਨੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ , ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ , ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ , ਤਾਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਜਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਕੋਈ ਸੋਧ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਆਸ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਮੁੱਢਲੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੭੧੯ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦੁਪਦਾ ਹੈ: **ਹਰਿ ਜਨੁ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਣ ਗਾਵੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦ ਕਰੇ ਹਰਿ ਜਨ ਕੀ, ਆਪਣਾ ਗੁਨੁ ਨਾ ਗਵਾਵੈ।** ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਗਤ ਸਦਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਉਸ ਭਗਤ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਭਗਤ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਕੁੱਝ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਹੈ। ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਿਆ ਹੈ । ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੋ ਭਾਵ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਸਤੂਵਾਚਕ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਭਾਵਵਾਚਕ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਦਿ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਰਵੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹਸਤੀ ਨਈਂ ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨਿਯਮ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: **ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲੇ ਜੰਤ। ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ।** (ਪੰਨਾ ੨੮੪)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੁਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ। ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਤਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਇਸਦਾ ਸਹੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਉਤਨਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਰੱਬ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ। ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸਦਾਈ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਵਹੁ ਭੁਲਾ ਜਗ ਫਿਰੇ ਬੇਤਾਲਿਆ (ਪੰਨਾ ੧੪੯) ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਕਿ ਉਹ ਨਾਮ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਸਦੀਵੀ ਸਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ

ਹਰ ਪਰਮ ਵਿੱਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਆਤਮਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਜੁਗਤ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਕੇਵਲ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਇਹੋ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜਿਤਨੇ ਅਖੱਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਮ ਅੱਖਰ ਵਧ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਗਿਣਤੀ ੫੯੧੯ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਭੁਕ, ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਜੀਵਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਹਿਮਾ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅਸੀਂ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਸਾਧ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੋਕੀ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਤਨ ਮਨ ਹਰਿਆ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਤਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਬੋਤੀ ਬਾਤੀ ਨਈਂ ਪਾਣੀ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂਆਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮ ਇਸਲਾਮ ਸੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲਤ ਸੂਫੀਆਨਾ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਈ ਹੈ: **ਵਿਸਰਿਆ ਜਿਨ ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੀਏ।** (ਪੰਨਾ ੪੮੮) ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਰਵੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ: **ਮੈ ਅੰਧਲੇ ਕੀ ਟੋਕ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਖੁਦਕਾਰਾ।** (ਪੰਨਾ ੭੨੭) ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਗਤ ਰਵਦਾਸ, ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਚੇ ਆਚਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਟਿੱਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਿਤ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਖੜਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ: **ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਕੋਸੇ ਆਚਾਰ।** (ਪੰਨਾ ੧੩੩੦)

ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਜੀਵ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਖੁਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਲਭਿਆ ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: **ਅੰਤਰ ਖੁਹਟਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰਿਆ, ਸ਼ਬਦੇ ਕਾਰਿ ਪੀਐ ਪਨਿਹਾਰੀ।** (ਪੰਨਾ ੫੭੦) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਦਵਾ ਹੈ: **ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮ ,** ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਸਦਕਾ ਮਿਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਘਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ: **ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨੁ ਪੂਜੀ ਸੰਚੀ ਨਾ ਭੁਭੇ ਨਾ ਜਾਈ।** (ਪੰਨਾ ੪੪੪) ਬਿਰਥਾ ਹਨ ਉਹ ਜੀਵ ਜੋ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ: **ਨਾਮੁ ਬਿਸਾਰਿ ਬਹੁਰਿ ਪਛਤਾਵੈ।** (ਪੰਨਾ ੨੨੬) ਸਿਮਰਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ: **ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਸਭ ਜਗ ਮਹਿ ਲੋਇ।** (ਪੰਨਾ ੨੩੨) ਕੋਈ ਚੋਧਰੀ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਾ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਨਾ । ਧਨਵਾਨ ਆਤਮਿਕ ਮੋਤ ਮਰ ਕੇ ਧਨ ਮਾਇਆ ਜੋੜਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ-ਧਨ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । **ਚਾਉਦਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮੁ। ਸਾਧ ਮਰਿਹ ਸੰਚਿਹ ਮਾਇਆ ਦਮ।** (ਪੰਨਾ ੨੨੭)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਰਿ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਆਪੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦਾਤਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਹਿੜੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਹੋਰ ਸਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਮਧਕਾਲੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ। ਤੁੱਤੋ ਵਿੱਚ ਜੱਗ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਸੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਮੁੱਖ ਕਰਮ ਸੀ। ਪਰ ਕਲਜੁਗ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਹਰੀ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਜਿਨਾ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਨਾ ਵਿਸਰੈ, ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਮਨਿ ਮੰਤ ।

ਧਨੁ ਸਿ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ, ਪੂਰਨੁ ਸੇਈ ਸੰਤ । (ਪੰਨਾ 39੯)

(ਦਾਸ, ਪਾਠਕਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜਲਨਦੇ ਰਹੇ ਗਾ ਤਾਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ।)

ਨਾਮ - ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸੀਆਂ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰੋਣਾਤਮਕ ਤੁਕਾਂ ।

ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਤਿਸ ਪੂਰੇ ਕਾਜ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਸੇਈ ਵਡ ਰਾਜਾ । ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਭ ਝੂਠ ।

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਕੀ ਸਗਲੀ ਬੇਲਾ । ਨਾਮ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਸੰਤ ਰਿਦ ਵਸੈ । ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਝੂਠੀ ਚਤਰਾਈ । ਸੰਤ ਕੀ ਸੇਵਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ।

ਐਥੇ ਆਗੇ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਖਾਈ । ਨਾਮ ਤੁਲ ਕਛੁ ਅਵਰ ਨ ਹੋਇ । ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਐ ਕਾਰਜ ਆਵੈ ਰਾਸਿ । ਸਦਾ ਸਦਾ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਾਪ ।

ਕਲਿ ਤਾਤੀ ਨਾਭਾ ਹਰਿ ਨਾਉ । ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜੋ ਜਨੁ ਜਪੈ, ਸੋ ਆਇਆ ਪਰਵਾਣ । ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਤਿਨ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੀ । ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ

ਸੇ ਮੁਖ ਸੁਹਾਵੈ । ਨਾਨਕ ਸੇਈ ਦਿਨਸੁ ਸੁਹਾਵਣਾ ਜਿਨੁ ਪ੍ਰਭ ਆਵੈ ਚਿਤਿ । ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਤਿਨ ਸੂਖਿ ਬਿਹਾਵੈ । ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਜੀ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮ । ਹਰਿ ਜਨ ਕੈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨੁ । ਰਾਮ ਨਾ ਜਪਹੁ ਅਭਾਗ ਤੁਮਾਰਾ । ਪਾਰਜਾਤੁ ਇਹ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ । ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਲਗ ਬੇਦ ਉਪਾਏ । ਨਾਮੁ ਬਿਹਨੁ ਜੀਵਨ ਕਉਨ ਕਾਮ । ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਭਏ ਸਿਧ ਜਤੀ ਦਾਤੇ । ਨਿਹਫਲ ਮਾਨੁਖ ਜਪੇ ਨਹੀ ਨਾਮ । ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਜਾਤੇ । ਜਿਨੀ ਹਰਿ ਸੇਵਿਆ ਤਿਨਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ । ਬਿਨ ਨਾਵੈ ਮਨੁ ਤਨੁ ਹੈ ਕੁਸਟੀ । ਕੋਟਿ ਲਖ ਸਰਬ ਕੋ ਰਾਜਾ, ਜਿਸੁ ਹਿਰਦੈ ਨਾਮੁ ਤੁਮਾਰਾ ।

ਪ੍ਰਿਥਾ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰ ਸਚੇ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ । ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਰਤੇ ਤਿਨ ਕਉ ਜੈਕਾਰ । ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਰਤੇ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ । ਨਾਮ ਰਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ।

ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਹਉਮੈ ਜਾਇ । ਡਿਠਾ ਸਭ ਸੰਸਾਰੁ ਸੁਖੁ ਨ ਨਾਮ ਬਿਨੁ । ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਬਸਹਿ ਹਰਿ ਨੇਰੇ । ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਤਿਨੁ ਆਤਮੁ ਜੀਤਾ । ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮ ਜਪਿ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮ । ਜਿਨ ਜਿਨ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ । ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਜਪੁ ਤਪੁ ਤੇਤੇ ਸਭ ਉਪਾਹਿ ਨਾਮੁ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਨਾਮੁ ਨਿਤ ਨਿਤ ਲੇਹ । ਜਿਨੀ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆ ਕੂੜੇ ਕਹਣ ਕਹੀਨ । ਬਿਨ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ, ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਮਨੁ ਧੀਰੇ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਜੋ ਪਹਿਰੈ ਖਾਇ, ਜਿਉ ਭੁਕਰ ਜੂਠਨ ਮਹਿ ਪਾਇ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਕਹਹੁ ਕੋ ਤਰਿਆ । ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਜਮੁ ਮਾਰਸੀ, ਆਤਿ ਗਿਆ ਪਛਤਾਇ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਝੂਰੇ । ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਸੇਈ ਜਨੁ ਲੇਇ, ਕਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਦੇਇ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹੁ ਕਹੀ ਨ ਲੇਖੈ । ਨਾਮ ਸੰਗਿ ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਲਾਵੈ, ਕੋਟਿ ਕਰਮ ਕਰਤੋ ਨਰਕਿ ਜਾਵੈ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਮੁਖਿ ਭਾਗੁ । ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿਨਾਮ ਧਨੁ ਨ ਖਟਿਓ, ਸੇ ਦੇਵਲੀਏ ਜੁਗ ਮਾਹਿ। ਜਿਸਨੋ ਵਿਸਰਿ ਨਾਉ ਸੋ ਜੋਨੀ ਹਾਂਚੀਐ । ਕੋਟਿ ਕਲੇਸਾ ਉਪਜਹਿ, ਨਾਨਕ ਬਿਸਰੈ ਨਾਉ । ਜਿਨੀ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆ ਸੇ ਹੋਤ ਦੇਖੇ ਖੇਹ । ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ । ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਸਿਮਰਹਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ, ਤੈ ਤਿਨਿ ਉਡੈ ਖੇਹ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਤਿਨਿ ਕੋਟਿ ਧਨ ਪਾਏ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਸੋ ਸੀਤਲੁ ਹੁਆ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਤਿਨਿ ਨਾਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਤਿਸੁ ਸਦਾ ਹੀ ਲਾਚਾ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਸੋ ਸਭ ਮਹਿ ਜਾਤਾ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਸੋ ਸਭ ਤੇ ਉਚਾ । ਜਿਸੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਤਿਸੁ ਮਿਟਿਆ ਆਧਾਰ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਫਿਰਿ ਆਵਣ ਜਾਣੁ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਮਨਮੁਖ ਗਵਾਰਾ । ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ । ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਪ੍ਰਭ ਸਿਉ ਮਨ ਮਾਨੈ । ਜਾਚਿਕ ਮੰਗੈ ਨਿਤ ਨਾਮੁ ਸਾਹਿਬ ਕਰੇ ਕਬੂਲ । ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸੁਨ ਗਾਵਹੁ ॥ (ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਮਥਾਭੁ)

How has martyrdom helped Sikhism ?

No nation, sect or community can survive and prosper unless it has a band of persons who are prepared to uphold its faith, integrity, unity, its tradition and way of life.. That is what the world demonstrates clearly.

The essential condition for entry into the Sikh fold is self-surrender and devotion to the Guru and God. Readiness for the supreme sacrifice, or of offering one's hand to the Guru is an essential condition laid down by the Gurus for becoming a Khalsa Sikh. Seeking death, not for personal glory, winning reward or going to heaven, but for the purpose of protecting the weak and the oppressed is what made the Khalsa brave and invincible. This has become a traditional reputation of the Khalsa. Right from the times of the Gurus till the last Indo-Pakistan conflict (1971), the Sikhs have demonstrated that death in the service of truth, justice and country, is part of their character and glorious tradition. They do not seek martyrdom, they attain it. Dying is the privilege of the heroes. It should, however, be for an approved or noble cause. Sikh history furnishes outstanding examples of Guru Arjun, Guru Tegh Bahadur, sons of Guru Gobind Singh and countless other Sikh men and women, who laid down their lives to uphold the cause of the religious freedom and the uproot of tyranny.

Undoubtedly, in the world of evil and sin, men of God must be prepared to suffer for the cause of righteousness and truth. According to Guru Gobind Singh, the true hero is one who fights to uphold "The Truth ." He then does not run away from the battlefield.

Martyrs face the gallows with a smile. The greatest tortures hold no terror for them. They look at the executioner with equanimity because they believe in the justness of their cause. A true martyr regards himself as God's instrument. Sri Guru Tegh Bahadur's martyrdom was unique. He sacrificed himself not to save any of his own followers but to save Hindu *Dharm*. Sikh history is replete with glorious deeds and the heroic sacrifices of the Sikhs who suffered for upholding decency, truth, justice and moral values.

(with thanks from: Introduction to Sikhism)

Some glimpses of Sikh martyrs from Blood-Drenched Sikh History

Baba Banda Singh Bahadur- His flesh was pincered bit by bit with heated pincers. His young son's heart was taken out and thrust into Babaji's mouth. But even such cruelty of the tyrant rulers could not deter Babaji's resolve and adherence to Sikh faith.

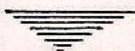
Bhai Mani Singh ji - He was ordered to be cut piece by piece. He was asked to spread his left arm on a log of wood. When Bhai Mani Singh did this, the executioner tried to cut his hand at the wrist. Bhai ji caught hold of the executioner's hand and asked him to cut his finger joints one by one as ordered by the government officials, and then proceed further. Bhai Mani Singh was thus tortured cutting his body at every joint.

Bhai Dyala ji - His body was boiled in a cauldron , but nobody could crack his faith in Sikhism.

Bhai Mati Das ji - His body was sawn into two parts but his faith and devotion in Sikhism could not be cracked.

Price for Martyrs heads - The followers of Sikhism were declared outlaws. To liquidate the Sikhs (Singhs) rewards were fixed for their severed heads. But nobody could shake these lovers of Sikhism from their unflinching faith.

A Nation of people valiant & brave, will always prosper and never die, whose sons can get their skulls removed, In faith determined they utter no sigh.

The Guru

(By: S.Amarjit Singh Bhamra - Windsor Bucks.)

Guru is Master. He dispels the darkness of ignorance. He is a realised soul. He is simple, humble, serene and still unique. He is ever united with God. He is without Ego and Arrogance. Lust, rage, greed, infatuation, arrogance and jealousy - the six enemies of man - are totally converted into love, compassion, benevolence, auspiciousness, selfless action and forgiveness in him.

He is the embodiment of all great virtues. Dualities trouble him not; trials weaken him not. He is formidable in the midst of the buffeting waves of happiness and misery in the ocean of rebirth. He is the light that shows the way. He is the compassionate father and benevolent mother of his disciples. He has attained Cosmic Consciousness.

He is inspired by God's will and acts accordingly. He follows the true path of *dharma*. He has the subtle but powerful influence over the minds and hearts of people, they visualise God's image in him, for there is no ego nor any evil qualities in him. He lives the spirit of the scriptures, and respects tradition, but gives a new meaning to it. He walks and talks but remains in tune with the infinite. He is impartial and gives his love to all alike. He has bid farewell to all passions, and dwells in the highest plane of consciousness.

That which the ignorant value most, has no value for him. He sees new values in that which the worldly man despises. Dispassionate as he is, he works for the redemption of the people at large. His heart melts in seeing the misery of others. He lives to serve. His love goes to all the God's Creation - animal kingdom, mineral kingdom and plant kingdom. He sees the same God in everyone and everything. He hates no one. He preaches and teaches what he practises. He lives and loves for the sake of the divine.

Controlled in mind, speech and body, he delights independent of any object. He seems innocent yet speaks of wisdom which vibrates through all the spheres. He is always happy, for, he is established in the Truth. He treats the pairs of opposites alike. Heat and cold, pleasure and pain, loss and gain are one and the same to him. He saves people from sin, and guides and protects them.

Interpretations of the scriptures he does spontaneously; the secret of the universe is revealed to him like the fruit that is placed in the cavity of the palm. He exudes the supreme love of God from every pore of his body. He reveres the Masters of the past. He upholds every aspect of *dharma*. He has no prejudices. He blesses all and tries to make all devotees of God. He is a steadfast seer, separating himself from the body, mind and intellect. He enjoys the perennial bliss and gives bliss to all who seek.

There is no religion on earth which does not revere a guru. Every religion and its revelation has descended from the mouth of the guru and has developed according to his instructions. God Himself is the first teacher of mankind. It is the great teachings of the guru that are written in all the great books and religions. Realised as they are, they and their teachings go together, for speech is the essence of man. Who can fathom the glory of such a God-man? What could be a greater wonder than to seek such a man of perfection? Blessed is the land, blessed are the parents who give birth to such a holy personage!

(Sentiments and views expressed in the above article are the writers and Gurmat Sandesh may not necessarily agree with them - Editor)

Encyclopaedia of Sikhism

Part 3

Akali Movement - The Akali Movement started in the twenties of the twentieth century A.D. as an attempt of the Sikh reformers to purify their religious places from the evil practices and for their liberation from the hereditary control of the *Mahants*, government appointed managers and other vested interests. The internal forces of purification among the Sikhs such as N IRANKARI, the NAMDHARI and the SINGH SABHA movements, as also the external influences such as the rise of nationalism in the country, propaganda of the native press, impact of *ghadarites*' activities and above all the tragedy of Jallianwala Bagh gave impetus to the movement. Initiative in the field of reform was taken by the local Akali *Jathas* which organised *Morchas* but soon two representative bodies : Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee and Shiromani Akali Dal came into existence. After a five years struggle (1920-25 A.D.) these two bodies were able not only to obtain control over all important Sikh shrines through peaceful agitations and passive sufferings but also strengthen the forces of nationalism in the province. Over the past 50 years the roles of these representative bodies have undergone changes but they continue till today to exercise considerable influence in Sikh affairs.

Akhand Path - *Akhand Path* means uninterrupted recital of the ADI GRANTH from beginning to end. Such recital must be completed within 48 hours. The entire Adi Granth, 1430 pages, is read through in a continuous ceremony. The reading must go on day and night without a moments intermission. The relay of reciters who take turns at reading the Scripture must ensure that no break occurs. As they change places at given intervals, one picks the line from his predecessor's lips and continues. According to the Sikh *Rahit Maryada*, no fixed number of reciters is specified for the *Akhand Path*.

When and how the custom of *Akhand Path* began is not known. Conjecture traces it to the turbulent days of the 18th. century A.D. when persecution scattered the Sikhs to far- of places. The practice must have originated in those exilic uncertain times as a means of unification.

Alcohol - The Sikh *Rahit Maryada* enjoins upon all true Sikhs to avoid the use of *Bhang* (cannabis indica), opium, alcohol, tobacco and other intoxicants. They are also banned by *Rahitnamas*. The ill effects of intoxicants are also echoed at a number of places in the ADI GRANTH. KABIR says, " Whoever of the mortals partake of *Bhang*, fish and wine; whatever pilgrimage, fastings and daily rites they may perform, they go to hell." (p.1377) Guru AMARDAS wites " One man offers wine and another pours it himself; and it makes him crazy and senseless and devoid of all reason. Then one cannot distinguish between one's own and another's and is cursed by God. Drinking it, one forsakes one's Master and is punished at the Lord's Court. Yes drink not this vicious wine, under any circumstances." (p.554)

Amardas, Guru - Guru Amardas was born in Baisakh 1538 B.S. at village BASERKE in Amritsar district. His father's name was Tej Bhan and mother's was Sulakhani. He was married to Mata Mansa Devi in 1559 B.S. from whom he had four children: two sons, Mohan and Mohri; and two daughters, Dani and Bhani. Bhani was married to Guru RAMDAS. Guru Amardas had become a disciple of Guru Angad in 1597 B.S and served him with such dedication that he installed him as the third Guru in Baisakh 1609 B.S. Guru Amardas paid serious attention to the propagation of SIKHISM. He appointed a devout Sikh in charge of each region. The total number of such diocese was 22. The Guru also trained a number of travelling missionaries who spread the message of Sikhism in different parts of India. The Guru started a new centre of worship at GOINDWAL. He also perpetuated the concept of *Langer*..
Guru Amardas died in 1631 B.S. at the age of 95

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਟਾਂਢੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਸਣ, ਖੇਡਣ, ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਾਨਣ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਨਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਈ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਭੇਤ ਦੀ ਕਲਿਆਨਕਾਰੀ ਕੁੰਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਬਾਅਦ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਮੁੜੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਆਪਣਾ ਅਖੀਰਲਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨਵਾਂ ਖੇਡਾਂ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਿਗੂਣੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਹਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੌਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ਨੁਹਾਰਾਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉੱਚ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਨੀਚ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਰੋਟੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਮਰਦ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਿਖਿਆ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਜਾਂ ਸਹਿਮ ਨਾਲ ਝੰਝੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਰੀਝ ਨਾਲ ਚੇਤਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੂਰ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੱਸਿਆ। ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੌਣ ਮੰਦੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਪੁਛ ਕੇ ਪੁੰਨਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭੀ ਗੰਢਤੀ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਹਨ ਤਪ, ਦੇਵੀ ਦੇਵ, ਮੜੀ ਮਜ਼ਾਰ, ਤੀਰਥ ਧਾਮ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ।— ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਨੁੱਕਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਝਾਤ ਪਾਈ। ਜਲੈਂ ਝਾੜੇ। ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰ ਫਿਰੇ, ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ, ਬੇਅਰਥ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਮੋਈਆਂ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਬੇ-ਸਾਹ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੰਦ-ਖਲਾਸ ਕੀਤਾ।— ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਜਨਣੀ ਆਖ ਕੇ, ਘਰ ਦੀ ਅਣਪੁਛੀ ਦਿਓੜੀ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰੋਂਗੀ ਤਖਤ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ। - (ਪੁਸਤਕ ਪਰਮ ਮਨੁਖ ਵਿਚੋਂ, ਧਨਵਾਰ ਸਹਿਤ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਮਗੜੀਆ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਫੂਲਿਚ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ:

ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ : ————— ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ , ੨੨ ਨਵੰਬਰ, ੨੦੦੨ ————— ਸਵੇਰੇ ੭,੦੦ ਵਜੇ

ਭੋਗ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ : ————— ਐਤਵਾਰ , ੨੪ ਨਵੰਬਰ, ੨੦੦੨ ————— ਸਵੇਰੇ ੭,੦੦ ਵਜੇ

ਭੋਗ ਉਪ੍ਰੰਤ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਕੇ:

ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ , ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਭਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ , ਕਵਿਤਾਵਾਂ , ਲੈਕਚਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ । ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਛਾਪੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੇਖੋ ।

ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ , ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੀਬੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ ਮਾਨਭੂ ਪਰਵਾਰ ਵਲੋਂ ਹੈ । ਸਮੂਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਾਨਭੂ ਪਰਵਾਰ ਵਲੋਂ ਵਧਾਈ ਪੇਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨੋਂ ਦਿਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤੇ ਗਾ ।

The News Letter is compiled and edited by Pritam Singh Matharu for and on behalf of Sri Gurdwara Sahib, Ramgarhia Association, Woolwich, S.E.18.6EJ.

